

33972 Wet aanpassing financieel toetsingskader

Vragen C.A. de Lange (OSF)

Inleiding

De pensioenwereld is al een aantal jaren in rep en roer. De grote onzekerheden in pensioenland zijn vooral gelegen in de ontwikkelingen ten aanzien van de lange rente, en het feit dat deelnemers in pensioenfondsen voornamelijk gemiddeld steeds langer leven. Over die onzekere factoren moeten aannamen gemaakt worden teneinde een beleid te kunnen voeren. Het is dus van essentieel belang die aannamen en de beleidsbepalende parameters die er uit voortkomen kritisch te bezien. Juist het hanteren van de gekozen parameters bepaalt of de deelnemers in de pensioenfondsen behorende tot alle generaties nog enig vertrouwen in het pensioenstelsel behouden. Zonder voldoende draagkracht is het stelsel gedoemd ten onder te gaan. Dat gevaar acht het lid van de OSF niet denkbeeldig.

De ontwikkeling van de rente op langere termijn wordt al jaren voornamelijk bepaald door het beleid van de Europese Centrale Bank (ECB) in de eurozone. Door een monetair-economisch beleid te voeren waarbij de ECB-voorzitter bij herhaling stelt de euro tot elke prijs te willen verdedigen, zet de ECB bewust onconventionele middelen in om de rente kunstmatig historisch laag te houden. Omdat velen menen dat de ECB hiermee zijn mandaat overstijgt, en omdat het beleid weinig succesvol is gebleken, roept het steeds bredere weerstand op. Bovendien is de ‘*gereedschapskist*’ van de ECB zo langzamerhand leeg.

Waar staan we nu? Door de politiek van ‘*quantitative easing*’, grootschalige geldschepping dus of volgens sommigen zelfs valsemunterij, is niet zo zeer de echte economie gestimuleerd, maar is wel een grote beursbubbel ontstaan die slechts de beurzen heeft opgestuwd. Door velen, waaronder steeds meer economen wordt de wijsheid van dit beleid in toenemende mate in twijfel getrokken, en wordt nadrukkelijk gewezen op de huidige en toekomstige risico's. Deze ontwikkelingen hebben hun onmiddellijke weerslag op de financiële situatie van de Nederlandse pensioenfondsen. Graag verneemt het lid van de OSF hoe de regering de cruciale relatie beziet tussen het ECB beleid enerzijds en de problemen bij de pensioenfondsen anderzijds, nu en in de toekomst.

De Nederlandse regering steunt bewust het beleid van de ECB, ondanks dat het zeer nadelig is voor spaarders en pensioenfondsen, en volstrekt onvoldoende bijdraagt aan het aanjagen van de bestedingen en investeringen. In Europa is een financiële transferunie geschapen waaruit op basis van het huidige beleid geen uitweg voorhanden. Zolang de euro als eenheidsmunt gehandhaafd blijft, zal de economische divergentie die nu al jaren optreedt tussen Noord- en Zuid-Europa voortduren. Dat dit tot langdurige stagnatie leidt in de eurozone is voor iedereen waarneembaar. De gewenste groei in de eurozone blijft al jaren achter bij die van de andere grote economische blokken. Kan de regering in enig detail aangeven of zij deze analyse al dan niet deelt?

Voor de solvabiliteit van onze pensioenfondsen is dit beleid desastreus, maar niettemin kiest de regering hier impliciet wél voor. Onder meer de grote pensioenfondsen luiden de noodklok en voorspellen dat het voorliggende wetsvoorstel tot gevolg heeft dat er minstens tien jaar niet

geïndexeerd kan worden. Voor de koopkracht van de verplichte deelnemers bij de bedrijfstakpensioenfondsen waarbij ongeveer 80% van de huidige en toekomstige pensioengerechtigden is aangesloten, is dit desastreus. Boven op het verlies aan koopkracht dat in de afgelopen vijf jaar al is opgetreden tengevolge van niet of onvoldoende indexeren (en nog los van de kortingen op nominale pensioenen die hier en daar zijn doorgevoerd) in de orde van 10%, geven deze prognoses aan dat de koopkracht van het aanvullend pensioen over een periode gedurende welke de gemiddelde deelnemer van zijn pensioen “*geniet*” kan oplopen tot 30% of meer. Kan de regering in enig detail aangeven op welke punten zij deze analyse deelt en waar zij eventueel van mening verschilt?

Het tweede belangrijke punt is ***de toename in de levensverwachting***. In het afgelopen decennium is de gemiddelde levensverwachting sneller gestegen dan voorzien was. Doordat pensioenen gemiddeld over een langere periode uitbetaald moeten worden, ontstaat een financieringsprobleem. Pensioenfondsen houden uiteraard de demografische ontwikkelingen in de gaten en in veel gevallen is in de afgelopen jaren een extra opslag op de premie in rekening gebracht om dit langleven risico te helpen afdekken. Helaas is met name voor de “*rijpe*” pensioenfondsen het premiewapen enigszins “*bot*” geworden. Dat draagt niet bij aan de speelruimte voor beleid. Niettemin kan de vraag gesteld worden of de levensverwachting nog over een langere periode verder zal toenemen, of juist weer zal afnemen. In medische kring wordt het laatste scenario bepaald niet onwaarschijnlijk geacht, gezien de verwachte impact van voortschrijdende welvaartsziekten als obesitas en diabetes.

Mogelijke manieren van aanpak

De financiële problemen bij de pensioenfondsen kunnen op een aantal manieren aangepakt worden. Men kan de aanspraken van de deelnemers verlagen, men kan de premie verhogen, of men kan proberen via een doelmatiger en kostenbewuster beleggingsbeleid de rendementen te vergroten.

Verlagen van de nominale aanspraken stuit behalve op ethische bezwaren ook op grote juridische problemen, omdat gedane toezeggingen slechts als “*ultimum remedium*” beperkt kunnen worden. Premies verhogen is niet voor alle fondsen een voldoende remedie. Niettemin is het gezien de enorme financiële druk waaronder pensioenfondsen momenteel staan volstrekt onbegrijpelijk dat sommige fondsen desondanks tot grote premieverlagingen overgaan. Daar gaat naar de mening van het lid van de OSF een volstrekt verkeerd signaal van uit, omdat dergelijk beleid niet uit te leggen is aan iedereen met een minimum aan gezond verstand. Bovendien lopen bij het ABP de rol van de overheid als wetgever en de rol van de overheid als werkgever op ongewenste wijze door elkaar. Tenslotte kan gepoogd worden het financiële tij te keren middels aanpassingen in het beleggingsbeleid.

Bij het beleggingsbeleid en de te behalen rendementen moet verschil gemaakt worden tussen een klein aantal grote fondsen, en een groot aantal kleine fondsen. De grote fondsen hebben veel kennis in huis, en kunnen naast conventionele beleggingen in aandelen, obligaties en vastgoed ook de mogelijkheden van “*private equity*”, en “*hedgefunds*” inzetten. De kosten van deze laatste activiteiten zijn in het algemeen onduidelijk, maar hoog. Voor kleinere fondsen is deze strategie riskant gebleken, en daar heeft men zich op grote schaal uit deze

risicovolle categorie teruggetrokken. Het behalen van de hoge gewenste rendementen wordt daardoor niet eenvoudiger. De verschillen tussen pensioenfondsen zijn in de praktijk dan ook zeer groot.

Pensioenfondsen zijn slechts met één doel op aarde, namelijk het verzorgen en waar mogelijk het garanderen van de opgebouwde pensioenen van de in de meeste gevallen verplichte deelnemers in de pensioenfondsen. Daarom zal het lid van de OSF eerst ingaan op de zorgwekkende gevolgen van het wetsvoorstel voor de deelnemers, dus de huidige en toekomstige gepensioneerden. Omdat het wetsvoorstel nogal technisch van aard is, zal daarna worden ingegaan op een aantal problemen, waarbij ook gekeken zal worden naar mogelijke complicaties tengevolge van bestaande en aanstaande Europese regelgeving. Daarna wordt ingegaan op het draagvlak voor het voorstel, en de relatie met de arbeidsmarkt voor ouderen.

Kortingen op nominale pensioenen en onvolledige indexatie

De aanpassing van het financieel toetsingskader heeft gevolgen voor de wijze waarop pensioenfondsen met onderdekking mogen omgaan. Door de voorgestelde spreidingssystematiek worden schokken afgedempt en neemt de kans op korting van de nominale pensioenen af. Dat is onmiskenbaar een voordeel voor de huidige en toekomstige gepensioneerden. De keerzijde van het voorstel is echter dat indexatie van opgebouwde pensioenrechten verder buiten bereik komt. Dat is onmiskenbaar een nadeel voor de huidige en toekomstige gepensioneerden. Het ligt dus in de rede na te gaan hoe de balans tussen voor- en nadelen uitpakt, met name voor de verplichte deelnemers in de bedrijfstakpensioenfondsen waarbij ongeveer 80% van de deelnemers bij een pensioenfonds verplicht is aangesloten.

In de statuten van alle grote pensioenfondsen staat dat korting op de nominale pensioenen een *'ultimum remedium'* is. Wat dit ook in de praktijk mag betekenen, in de afgelopen jaren zijn bij diverse grote bedrijfstakpensioenfondsen aanzienlijke (PME – 5.1 % in 2013, PMT – 6.8 % in 2013) of minder grote (ABP – 0.5 % in 2013) kortingen op de nominale pensioenen doorgevoerd. Gedurende een periode van tien jaar of meer is door de grote bedrijfstakpensioenfondsen indexatie niet of zeer onvolledig uitbetaald. Ook inhaalindexatie heeft nauwelijks plaatsgevonden. Het achterwege laten van een overwegend deel van de indexatie heeft eveneens enorme repercussies gehad voor de koopkracht van het aanvullend pensioen.

Voor huidige of toekomstige gepensioneerden is het irrelevant of hun pensioenen of hun pensioenaanspraken verminderen tengevolge van kortingen op de nominale pensioenen, of door het niet of onvolledig uitbetalen van indexatie. Aangezien het pensioenstelsel toch is opgetuigd om met name de belangen van die deelnemers te dienen, is het dan ook van belang na te gaan welk van de factoren die hun koopkracht aantasten het meest zwaarwegend is. Het komt het lid van de OSF voor dat het niet of onvolledig uitbetalen van indexatie over de afgelopen jaren (in feite speelt dit probleem al sinds 2001) tot een veel grote uitholling van de koopkracht van de aanvullende pensioenen heeft geleid dan een aantal incidentele recente kortingen op de nominale pensioenen. Bij het ABP (bijna 3 miljoen verplichte deelnemers waarvan bijna 800 000 gepensioneerden) is het koopkrachtverlies door niet uitbetaalde indexatie gedurende de laatste 5 jaar reeds opgelopen tot een bedrag van bijna 7%, en voor de

andere grote bedrijfstakpensioenfondsen is dit nauwelijks anders. Een cijfermatige onderbouwing volgt hierna.

Voorbeeld: ontwikkelingen bij het ABP

T1. ABP: Gemiste indexatie en korting van 2004 t/m 2008 (periode 5 jaar; bedragen in euro's)					
Basis: 10.000 per ultimo 2003	Ambitie		Realiteit		Tekort ¹
	pensioen	ind. %.	ind. %	pensioen	per jaar
jaar 2004	10.265	2,65%	1,77%	10.177	88
jaar 2005	10.280	0,15%	0,12%	10.189	91
jaar 2006	10.319	0,38%	0,17%	10.207	113
jaar 2007	10.697	3,66%	2,82%	10.494	203
jaar 2008	10.916	2,05%	2,05%	10.919 ²	-3
5 jaar totaal	52.477			51.986	492
5 jaar gemiddeld	10.495			10.397	98 ²
idem in procenten					0,94%

T2. ABP: Gemiste indexatie en korting van 2009 t/m 2013 (periode 5 jaar; bedragen in euro's)					
Basis: 10.000 per ultimo 2003	Ambitie		Realiteit		Tekort
	pensioen	ind. %.	ind. %	pensioen	per jaar
jaar 2009	11.433	4,73%	0,00%	10.919	514 ³
jaar 2010	11.684	2,20%	0,28%	10.950	734 ³
jaar 2011	11.820	1,16%	0,00%	10.950	870
jaar 2012	11.849	0,25%	0,00%	10.950	899
jaar 2013	11.932	0,70%	0,38%	10.909	1023
5 jaar totaal	58.718			54.678	4.040
5 jaar gemiddeld	11.744			10.936	808
idem in procenten					6,88%

NB In 2008 werd er eenmalig een bedrag uitgekeerd van 300 euro ongeacht de hoogte van het pensioen.

Voor een pensioen van 10.000 per ultimo 2003 komt die uitkering dus neer op 0,27% waardoor de achterstand, niet 0,94% maar slechts 0,89% bedraagt. Die 0,89% wordt uiteraard meegenomen naar de volgende periode van 5 jaar.

Toelichting

1. De achterstand op jaarbasis lijkt nogal mee te vallen, maar omdat deze achterstanden cumuleren, kan aan het eind van een periode de totale achterstand tot een fors bedrag oplopen.
2. In de eerste periode van 5 jaar is het ABP er redelijk in geslaagd zijn ambities t.o.v. de gepensioneerden niet al te zeer uit de pas te laten lopen met de loonontwikkeling. Dat kwam natuurlijk mede omdat de loonontwikkeling voor de ambtenarenpensioenen achterbleef bij de algemene prijsontwikkeling – de inflatie.
3. In de tweede periode van 5 jaar echter, werd de afstand tussen ambitie en realisatie aanmerkelijk vergroot. Die voor de gepensioneerden slechte ontwikkeling werd vooral veroorzaakt door de in het geheel niet geïndexeerde loonontwikkeling van 4,73% over 2009 en de verdere achteruitgang met 1,93% in 2010. Het cumulatieve effect daarvan is zeer groot.

Aanvullende opmerkingen

Als een pensioenfonds indiceert op basis van de loonontwikkeling is dat in perioden van groei vaak gunstig voor gepensioneerden, maar het kan zeer ongunstig uitwerken als de loonontwikkeling stagneert bij een verder toenemende inflatie.

Hierbij dient nog te worden aangetekend dat de huidige inflatiecijfers in hoge mate misleidend zijn. In veel gevallen worden die inflatiecijfers gebruikt die voor de EU-landen tot een betere onderlinge vergelijking voeren. Verder zijn de CBS-cijfers nog steeds gebaseerd op het inmiddels achterhaalde begrip van een standaardgezin met twee volwassenen en twee kinderen. Inmiddels is het aantal eenpersoonsgezinnen aan zowel de jongerenkant als aan de ouderenkant sterk toegenomen. Vooral door de wijzigingen ten aanzien van de opname in verpleeg- en verzorgingstehuizen zal het aantal alleenstaande ouderen in de komende jaren nog sterk toenemen.

Bovendien zijn er inflatoire ontwikkelingen die veelal voor jongeren veel gunstiger uitpakken dan voor ouderen. De kostenontwikkelingen voor communicatie en elektronische apparaten zijn gunstiger voor jongeren, terwijl die in de zorg (zoals het eigen risico) voor ouderen veel zwaarder wegen dan voor jongeren.

Tenslotte zijn er nog de fiscalisering van de AOW, de wijziging van het Witteveen kader en daarmee samenhangende maatregelen die voor gepensioneerden met een aanvullend pensioen slecht uitvallen – waartoe we ongewenste en onbedoelde effecten (onverzekerdheid van een deel van het pensioentekort) niet eens rekenen.

Vragen naar aanleiding van bovenstaande cijfers

Kan de regering een overzicht geven van de nominale kortingen bij de vijf grootste bedrijfstakpensioenfondsen, alsmede van de cumulatieve effecten van het niet of nauwelijks uitbetalen van indexatie in de laatste vijf jaar? In elk geval laten deze cijfers voor het ABP zien dat koopkrachtverliezen bij de deelnemers zeer nadrukkelijk toe te schrijven zijn aan niet uitbetaalde indexatie, en nauwelijks aan kortingen op de nominale pensioenen.

Is de regering het met het lid van de OSF eens dat voor de huidige en toekomstige gepensioneerden tengevolge van de Wet aanpassing financieel toetsingskader het voordeel van de geringere kans op korting op de nominale pensioenen bij benadering niet opweegt tegen het nadeel van de eveneens veel kleinere kans op uitbetaling van indexatie in de voorzienbare toekomst? Betekent dat niet voor de huidige en toekomstige gepensioneerden dat tengevolge van het wetsvoorstel de koopkracht van hun aanvullende pensioenen voor lange tijd aanzienlijk verder uitgehold zal worden? Kan de regering een schatting geven van hoe die koopkrachtverliezen zich in de komende tien jaar zullen ontwikkelen? Acht de regering deze ontwikkeling verantwoord en zo ja waarom?

De Europese context

Nederland heeft een pensioenstelsel dat uniek in Europa is. Ons stelsel is gebaseerd op een combinatie van een omslagsysteem (AOW) en een spaarsysteem (aanvullende pensioenen). Dit in tegenstelling tot de meeste landen waar vooral een omslagsysteem gehanteerd wordt. Een omslagsysteem is zeer gevoelig voor vergrijzing van de bevolking, een goed spaarsysteem is dat veel minder omdat in feite elke generatie voor zichzelf spaart. Voorwaarden zijn wel dat er altijd een kostendekkende premie wordt betaald, er een realistisch beleggingsbeleid wordt gevoerd, en er conform artikel 117 Pensioenwet 2007 geen grepen in de kas worden gedaan. De voornaamste problemen zijn dan gelegen in de ontwikkelingen ten aanzien van de lange rente, en het feit dat deelnemers in pensioenfondsen vooralsnog gemiddeld steeds langer leven. De Europese drang tot regelgeving zal dus niet uitgaan van de Nederlandse situatie als ijkpunt. Dat betekent een risico voor de houdbaarheid van ons pensioenstelsel.

In 2003 werd de Institution for Occupational Retirement Provision (IORP) richtlijn geïntroduceerd. De doelstelling van de IORP-Richtlijn is een regelgevend kader voor beroepspensioenfondsen in heel Europa te verstrekken. De Europese Commissie wilde hiermee o.a. grensoverschrijdende activiteiten bevorderen, vrije keuze van beleggingsbeheerders, veilige en efficiënte beleggingen en de interne markt bevorderen. De huidige IORP-richtlijn legt dwingende eisen op aan het Financieel ToetsingsKader (FTK). In februari 2012 gaven de Europese Verzekering en de Beroeps Instantie van Pensioenen (EIOPA) de Europese Commissie een uitgebreid advies over de revisie van de IORP-Richtlijn, zowel betreffende kwalitatieve als kwantitatieve vereisten. De kwantitatieve vereisten die door EIOPA worden voorgesteld zijn vaak gebaseerd op de reeds bestaande geharmoniseerde supervisie op verzekeringsmaatschappijen, het Solvency II kader. Gezien de grote verschillen tussen pensioenfondsen en verzekeringsmaatschappijen is momenteel onduidelijk of Solvency II ook inderdaad voor pensioenfondsen ingevoerd gaat worden.

Hoe dit ook zij, de Ultimate Forward Rate (UFR) problematiek maakt geen deel uit van de IORP-Richtlijn die verplicht is voor pensioenfondsen. Niettemin schijnt de Commissie UFR in haar advies van 11 oktober 2013 uit te gaan van de gedachte dat er geen gronden meer zijn om vast te houden aan de “Europese” UFR-methode, omdat deze er vooral snog voor pensioenfondsen niet lijkt te gaan komen. Het lid van de OSF vraagt zich hierbij af of dan niet teruggedaan moet worden naar de methoden uit de IORP-Richtlijn, die dwingend zijn voorgeschreven, en waarin de UFR niet voorkomt. Introductie van de UFR is dus wellicht strijdig met de IORP-Richtlijn voor pensioenfondsen. De Commissie UFR lijkt er van uit te gaan dat zij dan een geheel eigen UFR-methode kan introduceren, maar was dit wel de juiste gevolgtrekking? De vraag of dit eigen voorstel al dan niet strijdig is met de IORP-Richtlijn komt zelfs helemaal niet aan de orde. Graag verneemt het lid van de OSF in enig detail van de regering hoe zij deze situatie beoordeelt.

Op pagina 9 van het advies komt de volgende passage voor: “Een meerderheid van de respondenten geeft daarnaast aan dat het gebruik van een UFR-curve gevoelig is voor politieke inmenging. Zij zijn allen huiverig voor methodes waar de mogelijkheid tot inmenging vergroot wordt”. Het lid van de OSF verneemt graag de visie van de regering op het hier gesignaleerde probleem.

De CPB notitie van 20 juni 2014

In deze notitie speelt de “*generatietoets*” een belangrijke rol. Dat is ook begrijpelijk omdat de keuze van de parameters van grote invloed is op de vraag of het resulterende beleid al dan niet “*generatieneutraal*” is. Het is dus essentieel waar de voorgestelde parameters vandaan komen en waarom die keuze is gemaakt. Op pagina 4 van de notitie valt te lezen: “*de economische scenarioset is afkomstig van pensioenuitvoerder APG en heeft betrekking op de stand van de financiële markten per 30 juni 2013*”. Deze keuze wordt niet onderbouwd. In Nederland zijn ongeveer 350 pensioenfondsen, in grootte uiteenlopend van een klein aantal zeer grote (ABP, Zorg en Welzijn), en een groot aantal kleine. Pensioenuitvoerder APG is vooral de uitvoerder voor het ABP. Het lid van de OSF zou graag van de regering vernemen of wat goed is voor het ABP automatisch ook optimaal de belangen van kleinere fondsen dient. Kan de regering aangeven hoe deze keuze uitwerkt voor de grote meerderheid van kleine pensioenfondsen die bovendien op veel punten erg lastig te vergelijken zijn? Waarom zijn overigens niet de nieuwe parameters en de nieuwe UFR onder het FTK gebruikt?

Op pagina 8 van de notitie lezen we: “*De voorgestelde aanpassingen in het FTK lossen echter niet alle knelpunten in het huidige kader op. Er blijft een zekere spanning tussen de ambitie van veel fondsen om aandelen- en renterisico te nemen en de vereiste van nominale zekerheid. Het gebruik van verschillende discontovoeten voor de bepaling van de verplichtingen, de premie en de houdbare indexatie is met het oog op de gewenste stabiliteit van de premie en het aanpassingsvermogen aan financiële schokken wel te verdedigen, maar conceptueel gezien minder fraai*”. Deze passage suggereert dat de consistentie van het wetsvoorstel zelfs bij het CPB vragen oproept. Immers, het moeten hanteren van zo veel uiteenlopende discontovoeten is het gevolg van het sluitend moeten zijn van een

generatietoets die gebaseerd is op de keuze van bepaalde parameters. Het lid van de OSF verneemt graag van de regering hoe zij de consistentie van het wetsvoorstel beoordeelt nu deze consistentie afhankelijk lijkt te zijn van de hiervoor vermelde keuze van parameters en het sluitend moeten zijn van een generatietoets.

Draagvlak voor het wetsvoorstel

Het wetsvoorstel heeft grote maatschappelijke weerstand opgeroepen. De Pensioenfederatie, de vakbeweging, en een heel assortiment aan ouderenorganisaties, bien étonnés de se trouver ensemble, hebben allemaal grote bezwaren geuit. Die bezwaren richten zich vooral op de verscherpte eisen die tot gevolg hebben dat weliswaar de kans op nominale kortingen verkleind wordt, maar dat tegelijk het veel grotere probleem van uitblijvende indexatie onder ogen gezien moet worden. De gevolgen voor de koopkracht van de huidige en toekomstige gepensioneerden zijn enorm. Ook wordt breed betwijfeld of de uitzonderingspositie op pensioengebied die Nederland in toenemende mate inneemt niet economisch contraproductief is geworden. Afnemende koopkracht is een belangrijke rem op economisch herstel. Ook de observatie van velen dat in Europa Nederland steeds meer het braafste jongetje van de klas is geworden, helpt niet het draagvlak voor het beleid van de regering te vergroten. Het valt ook niet mee om uit te leggen waarom landen als Frankrijk en Italië, om van Griekenland maar niet te spreken, op budgettair gebied ontzien worden terwijl de pensioenleeftijd in die landen voorlopig ver achterblijft bij Nederland. Ons land als grote nettobetaler in de EU, de burger begrijpt er niets van. Graag verneemt het lid van de OSF van de regering of men zich zorgen maakt over het geringe draagvlak voor de voorgenomen maatregelen, en hoe men denkt dat draagvlak te verbeteren.

Ook de mantra dat ouderen er warmpjes bijzitten, lijkt het lid van de OSF voor nuancering vatbaar. Het aanvullend pensioen van tweederde deel van de huidige gepensioneerden bedraagt 650 euro per maand of minder. Niettemin wordt bij voortdurend gesproken over de groeiende inkomens bij ouderen. Op 17 en 18 september 2014, bij de Algemene Politieke Beschouwingen in de Tweede Kamer, verwoordde de minister-president dat op onnavolgbare wijze:

“Werknemers raakten hun baan kwijt, zzp’ers verloren opdrachten, jongeren kwamen niet aan de slag en, inderdaad, ouderen werden gekort op hun pensioen. Dat deelden we in Nederland. Tegelijkertijd is de inkomenspositie van ouderen in de afgelopen twee decennia verbeterd ten opzichte van die van huishoudens van personen onder de 65 jaar. Tussen 1990 en 2012 is het inkomen van ouderen gestegen met 25%, terwijl het inkomen van huishoudens van personen tussen de 45 en 65 jaar is gestegen met 14%. Het is dus 25% versus 14%.”

Helaas werd hiermee een rekenkundig “detail” over het hoofd gezien. Het is namelijk zeer wel mogelijk dat het gemiddelde inkomen stijgt, terwijl toch individueel iedereen er op achter uit gaat. Gemiddelden berekend in 1990 en 2012 gaan namelijk niet over dezelfde individuen. Onderschrijft de regering nu dat gemiddelden, op deze wijze gehanteerd, niets zeggen over de ontwikkeling van de individuele koopkracht van mensen? Is daarmee de mythe dat ouderen ‘rijk’ zouden zijn niet ontkracht? Ook het vermogen van ouderen wordt vaak gebruikt om de

financiële positie van ouderen te rooskleurig af te schilderen. Dit vermogen zit grotendeels in het eigendom van de eigen woning. Is de regering het met het lid van de OSF eens dat ook ouderen moeten wonen, zo niet in een eigen huis dan toch in een huurwoning? En zouden de kosten van die eventuele huur niet in mindering gebracht moeten worden op het vermogen dat daardoor tot veel realistischer proporties wordt teruggebracht?

Pensioenleeftijd en AOW leeftijd lopen uiteen

De AOW leeftijd is reeds verhoogd tot 67 en groeit geleidelijk verder mee met de toenemende levensverwachting. De pensioenleeftijd is in de meeste gevallen nog steeds gefixeerd op 65. Dat betekent dat mensen die op hun 65^e met leeftijdsontslag gaan, enige jaren tussen de wal en het schip vallen, omdat zij nog geen AOW krijgen. Voor mensen boven de 45 die hun baan verliezen, is de zaak nog veel dramatischer. Hun kansen om weer aan het werk te komen zijn buitengewoon gering en hun financiële vooruitzichten zijn dramatisch slecht. Is de regering het met het lid van de OSF eens dat deze categorie mensen in steeds grotere problemen komt, en dat die problemen nog verder vergroot worden door maatregelen ten aanzien van het aanvullend pensioen, die voor vele jaren de koopkracht ervan zullen uithollen door ontoereikende indexatie? Kan de regering aangeven hoe groot de groep onvrijwillig werklozen boven de 45 is, en wat hun kansen op de arbeidsmarkt zijn? Als de pensioenopbouw op 45-jarige leeftijd stopt en de op dat moment beschikbare pensioentoezegging niet geïndexeerd wordt, is de koopkracht van het aanvullend pensioen tegen de tijd dat de AOW ingaat in belangrijke mate gereduceerd. Acht de regering dat wenselijk?